

ОПИТ ЗА ИСТОРИЗИРАЩ ПРОЧИТ НА НОВЕЛА ЕКЗЕМПЛУМ IX, ДЕН II (БЕРНАБО И ДЖИНЕВРА) ОТ „ДЕКАМЕРОН“ НА ДЖОВАНИ БОКАЧО

Проф. д.н. Ангел Ангелов

Институт за литература – Българска академия на науките

Резюме. В статията се стремя да възстановя елементи от хоризонта на възприемане, който са могли да имат читател(к)ите и слушател(к)ите на новелата в италиански градове в средата на XIV в. Новелата предоставя възможности за отнасяне към ценности, убеждения, знания, поведения, житейски опит вътре в историческата среда, в която е създадена.

Ключови думи: екземплум; социални роли; жестокост и справедливост; Декамерон; XIV век

Под „историзиращ прочит“ разбирам: опит да се възстановят елементи от хоризонта на възприемане, който са могли да имат читател(к)и и слушател(к)и на новелата в италиански градове в средата на XIV в. Новелата предоставя възможности за отнасяне към ценности, убеждения, знания, поведения, житейски опит вътре в историческата среда, в която е създадена.

Екземплумът е „достоверен“ разказ за положителни и/или отрицателни постъпки, които онагледяват нравствени истини. „Декамерон“ е написан в средата на XIV в. В предишния, енциклопедичен XIII в. се създават сборници с екземпла; текстовете в тях служат като основа, върху която се изработват проповедите и през първата половина на следващия XIV век. Разказът пример (екземплум), писмен или устен, особено чрез проповедите, е познат на читателската и слушателската публика на „Декамерон“. Много от новелите в „Декамерон“ поставят на изпитание валидността на една или друга нравствена истина и са новели екземпла, за чието възприемане публиката е подготвена.¹⁾

Новелата започва с: „Простите хорица често споменават една поговорка, която гласи, че измамникът под краката на измадения попада; струва ми се, че истинността на това не би могла да бъде потвърдена другояче освен с доказателства от станали случки и събития. Затова, скъпи мои дами,

у мен възникна желанието да ви покажа, че това, което казват, е истина...“.

Общото положение „измамникът под краката на измамения попада“ ще бъде потвърдено в своята истинност чрез новелата; използваният похват е: това, което трябваше да се докаже. Екземплумът не се отнася само за „простите хорица“, защото нравствената истина, която ще удостовери, не е съсловна регламентирана.

– „... пък и на вас няма да бъде неприятно да ме изслушате, тъкмо ще се научите как да се пазите от измамниците.“ Разказването предава опит, може да бъде полезно за живота, защото притежава действена сила. В случая този опит се отнася за жените, защото към тях – „скъпи мои дами“, се обръща Филомена. Дали наистина разказът може да упражни въздействие върху вземането на решения в житейски ситуации? Нека да вярваме. Така или иначе, Филомена и чрез нея авторът желаят да са полезни и едновременно да развличат.

Договорът

„В Париж, в една странноприемница, се събрали неколцина големи италиански търговци ... една вечер, след като си похапнали и се поразвеселили ... почнали да говорят за жените си, които оставили в къщи.“ Почти „всички били съгласни, че съпругите им в тяхно отсъствие не си губят времето“. Както се разбира, това се отнася и за част от присъстващите съпрузи. Изглежда, че вечерта ще завърши весело и в съгласие по въпроса. Но Бернабò не споделя мнението на колегите си: той представя своята съпруга като образец на добродетели (virtù) от различен порядък: едни са аристократични: „умеела да язди много добре, да отглежда и обучава птици за лов“⁽²⁾, други са характерни за съсловието на търговци и производители: „да чете, пише и пресмята“⁽³⁾, трети съответстват на ниския социален слой: „нямало слуга или сенешал, който да умее да прислужва на своя господар на трапезата по-добре от нея“. Не липсват, разбира се, умения като везане на коприна, както и други, „присъщи на жената“. Възможно е читателите и слушателите на новелата да са познавали т.нар. „хвалебствие“ (vanto), в което се изброяват с преувеличение нечии достойнства. Списъкът с „енциклопедични“ умения на Джиневра, който Бернабò съставя, извиква усмивка. Но характеристиките „преувеличение“ и „комичност“ навярно принадлежат на моя, формиран от модерната литература, начин на възприемане, а не на тогавашното възприятие. Защото, когато Амброджоло е вече в Генуа и се опитва да събере сведения за Джиневра, той научава „за нравите на дамата ... същите, та дори и по-хубави неща от тия, дето му казал Бернабò...“. Общественото мнение потвърждава „хвалебствието“ на съпруга. Висшата добродетел на Джиневра обаче е нейното целомъдрие.

Накратко: Бернабò изписва идеален образ на своята съпруга. Подобен образ, с изключителни качества в различни области, обаче е невъзможен за

подражание. За да изпълни функцията си, екземплумът трябва да се съсредоточи в една истина, в основно качество или добродетел.

Амброджоло не е съгласен с чутото хвалебствие, което му дава повод да скицира една „антропология“ на мъжете и на жените по отношение на сексуалното желание.

„...мъжът – както изобщо се твърди и както се вижда от делата му – е много по-съвършен. Бидейки по-съвършен, той е длъжен да бъде и по-твърд: така е и в действителност, а жените изобщо са много по-непостоянни ... Щом мъжът, който е много по-твърд, не може да се въздържи, нито да устои не само пред молбите на някоя жена ... нима можеш да очакваш, че жената – непостоянна по природа – ще съумее да устои на молбите, ласкателствата, на подаръците и на хиляди други средства, към които ще прибегне влюбеният в нея мъдър мъж?“ Разказът обаче ще опровергае определянето на мъжа като „мъдър“, какъвто няма да се окаже самият Амброджоло.

Амброджоло излага общоприето убеждение, което другите не оспорват. Именно това убеждение новелата ще постави на изпитание.

Бернабò и Амброджоло сключват договор, чийто предмет е целомъдрието на Джиневра. Предмет на договарянето не е стока, а човек. „...написали собственоръчно поетите от тях задължения и се подписали“, с което двамата потвърждават, че мислят като търговци и по отношение на своя личен живот. Търговец изцяло е обаче само Амброджоло, тъй като Бернабò залага живота си. Това можем да приемем, психологически, като думи на разгорещен човек, за когото реалността е загубила очертанията си, а в културен аспект – като придържане към неактуална, но привлекателна, аристократична ценност. Реакцията на Амброджоло е прагматична, целта е неравностойна печалба: „Бернабò, какво ще правиш с кръвта ти, като спечеля? Но щом искаш да ти докажа това, за което става дума, заложи пет хиляди златни флорини ... срещу моите хиляда...“. Залогът изравнява чест и пари. Както честта, така и петте хиляди флорина ще се окажат от значение.

Парите

Темата за парите се появява на няколко места в новелата. Те най-често са средство за постигане на цел, могат обаче да са и дар. Амброджоло подкупва „някаква бедна женица, която посещавала често дома“ на Джиневра, и с нейна помощ успява да се вмъкне незабелязан в дома на Бернабò и Джиневра. Целта, постигната чрез парите, е неморална.

Попитан как е постъпил с жена си, Бернабò отговаря пред султана: „Обзет от ярост заради загубата на парите си и заради срама, с който помислих, че жена ми ме е опозорила, заповядах на слугата си да я убие...“. Чувството за срам, за опозоряване и загубата на пари са равнопоставени. Парите са еквивалент на честта.

„... Сикурано помага на Амброджоло да открие сергия в Александрия, „и му дал доста от собствените си пари“. Парите и тук са примамка, средство към целта – Амброджоло да признае публично истината. Парите, които Сикурано-Джиневра дава на Амброджоло, не са безкористен дар.

Топография

В края на новелата „султанът заповядал да дадат на дамата (Джиневра) всичко, което принадлежало на Амброджоло, а то не било никак малко – възлизало на повече от десет хиляди дублони ... и я дарил с най-скъпоценни вещи, със сребърни и златни съдове и с толкова много пари, че се събрали още десет хиляди дублони“. Джиневра спечелва съдебния процес – Бернабò е „помилван“, Амброджоло – наказан, „съдията“ решава, че имуществото на признатия за виновен получава обвинителката, макар тя да не е предявила подобно искане. Другите десет хиляди дублона са част от дар, който се свързва с представата за приказното богатство и щедрост на източните владетели. Дублонът е златна монета, така че „десет хиляди дублони“ извиква образа за златно съкровище, което е в духа на вълшебната приказка, елементи от която присъстват във втората част на новелата. Приказките от „Хиляда и една нощ“ са познати в Италия; изследователите откриват в „Декамерон“, и преди това в „Il Novellino“, препратки към тях, както и усвоявания. Устното разпространение допринася дори повече за запознаването с приказките. Светът на Южното Средиземноморие е зона на конфликти, но и на взаимодействия през епохата на кръстоносните походи, разбира се – и след тях.

Първата част от новелата представя позната за тогавашните читатели и слушатели обстановка: мъже търговци, живеещи в чужбина, се срещат, за да прекарат заедно една вечер. След сключването на договора между Бернабò и Амброджоло новелата преминава в жанр, близък до вълшебната приказка с неизбежните приключения и нереалистични действия на protagonистите. Например: Амброджоло прекарва три дни в сандък, който не е внесен другаде, а „направо в покоите на дамата“; той спокойно се разхожда цяла нощ из покоите, взима вещи на съпругата на Бернабò от раклата, тя и дъщеря ѝ не се събуждат, докато той се разхожда из покоите. Колкото по-малко достоверен е разказът, толкова е по-вълнуващ.

Амброджоло се връща с предметите в Париж, но най-вече „бенката под лявата гръд“, която той вижда, когато отдръпва завивката на спящата Джиневра, убеждават Бернабò и останалите, че Амброджоло е спечелил. Поведението на Бернабò следва логиката на честта: при договарянето с Амброджоло той първоначално залага главата си; научавайки за „прелюбодеянието“ на съпругата си, заповядва на приближен слуга да я убие – проливане на кръв за опетнена чест.⁴⁾

Когато в Генуа научават за извършеното, „всички го упрекнали най-сурово“. Бернабò е упрекат, но не е съден. Какво означава това? Убийството е извършено вътре в семейството; ако някой има право да отмъсти – това са кръвните роднини на убитата. Или убиецът трябва да им заплати обезщетение, при положение че се споразумеят: а) за заплащане вместо отмъщение; б) за стойността на обезщетението. Убийството е заради опетнена чест, заради понесен срам, но също и заради изгубените пет хиляди флорина. Новелата не уточнява как живее Бернабò след връщането си в Генуа, нито изяснява защо е обеднял, което по-късно читателят ще узнае. По-лесният начин е да допусна, че обедняването е резултат от загубата на петте хиляди златни флорина, по-достоверно обаче ми се струва друго: психически Бернабò не може да се съвземе след „изневярата“ на Джиневра и след „убийството“ ѝ; също така „всички го упрекнали най-сурово“ би могло да означава изолиране както от по-общото социално, така и от професионалното взаимодействие.

Честта на съпруга е опетнена, а на съпругата, ако мъжът изневерява? Тук са възможни поне два отговора: единият е върху плоскостта на социалните ценности, които ръководят поведението. Преобладаваща, но не и единствена ценност е, че изневярата на мъжа не е нравствено така осъдителна, както е на жената. Вторият отговор дава правната уредба. Не е нужно обаче преобладаващите нагласи и убеждения да са в съответствие с правните норми, светска и църковна. Светското право дава неоспоримо предимство на мъжа, който може да обвини своята жена в прелюбодеяние, докато жената не може: „Не им е позволено да обвинят своите съпрузи в прелюбодеяние“⁽⁵⁾. В съдебен процес съпругът може да обвини съпругата само по подозрение (*ex sola suspicione*) и „без страх“ да понесе наказанията, предвидени за клеветата (*sine metu calumniae*). Църковното право, напротив, утвърждава, че двете страни са равнопоставени. В края XII в. и по-късно чрез Угочоне от Пиза и Раймунд от Пеняфорт ще се установи пълно равноправие между съпрузите по отношение на прелюбодеянието.⁽⁶⁾ Реконструирането на социалните нагласи в отношението им към правните норми би било вълнуваща изследователска тема.

Заклучителната сцена от новелата обаче напомня на разпит на обвиняеми пред съдия при наличието на общественост. „...султанът в присъствието на мнозина се обърнал най-строго към Амброджоло и му заповядал да каже истината – как е успял да спечели от Бернабò пет хиляди златни флорини.“⁽⁷⁾ В този бърз съдебен процес Сикурано изпълнява ролята на обвинител и на „адвокат“. Султанът присъжда – помилване за Бернабò и смърт за Амброджоло. Типът смъртно наказание чрез намазване с мед и завързване за кол не е характерно само за Изтока, защото сходно и по-тежко наказание е наложено на брат Алберто във Венеция (новела II, Ден IV).

Присъдите са изпълнение без възражение, да кажем, че султанът се е възползвал от т.нар. правомощие на владетеля (*licentia principis*).

Обширната и разнообразна топография в „Декамерон“ свидетелства за културния хоризонт на автора, но също и на неговите читатели и слушатели. Средиземноморието, северно и южно, морето включително, са сцена на действието в много новели. Тук действието започва в Париж, прехвърля се в околностите на Генуа; убийството на Джиневра трябва да бъде извършено в пространство, което е образ на отвъдното – „дълбока, уединена долина“. Бокачо не развива тази линия, която е съставена от долина, самотна къщурка, старица – типа баба Яга, фигура на отвъдното, каквато в този миг е и самата Джиневра; преобразяването ѝ в мъж е символна смърт и възраждане, възможно тъкмо в това пространство. Следва плаване с кораб по море – пространство на преход, и накрая – пристигане в Александрия в Египет.

Джиневра-Сикурано разпознава своите вещи на пазара в Акра (Сен Жан д'Акр). Топографията обозначава реални пространства, в които пътуват италианските търговци, както и взаимния обмен в Средиземноморието. В съперничеството между средиземноморските държави, както и в търговския обмен, е съсредоточена огромна социална енергия и съответно – средства; това довежда до усъвършенстване на корабоплаването от края на XIII в. натам. Вследствие на това се съкращава времето за пътуване. От усъвършенстванията се възползват както военните, така и търговските флоти, но също и пиратите. Когато читателите и слушателите на новелата научават за търговци от Генуа и от Венеция, които са пристигнали със стоки в Александрия, част от тях могат да свържат местата и дейностите със своя опит, те познават тези места (Париж, Александрия, Акра), пътували са до тях именно като търговци. Генуезки, венециански и каталонски кораби са най-многобройните през XIII и през XIV в. в Средиземно море. Топографската достоверност предразполага да се възприеме като „достоверно“ и поведението на действащите лица. Не само в тази новела Бокачо смесва достоверност и приказност. Светът на Бокачо, но и на поне част от читателите и слушателите му, включва преходи и присъствие в разноезичен свят.

Вълците

Слугата „отишъл при господаря си, комуто казал, че не само изпълнил каквото му било заповядано, ами оставил трупа ѝ да бъде разкъсан от цяла глутница вълци“. Поведението на вълците е успоредено с жестокостта на Бернабò. Образът на вълците се появява четири пъти във втората част на новелата: в казаното от слугата пред господаря му Бернабò, в отговора на Бернабò пред султана, два пъти в речта на Джиневра пред султана. Бернабò не осъзнава своята прилика с вълците; приликата обаче Джиневра посочва

недвусмислено в своята реч. „... а нейният мъж, доверявайки се повече на чуждите лъжи, отколкото на истината, която знае от дългогодишен опит, взема, че заповядва да я убият и да я хвърлят на вълците; ... а този жесток и недостоеен мъж бе наредил на своя слуга да ме убие и да ме хвърли на вълците“. Твърдението на Джиневра е фактично невярно; Бернабò не е заповядал на слугата си да хвърли трупа ѝ на вълците, това е измислено от слугата, за да придаде убедителност на своя разказ. Но твърдението на Джиневра е вярно по смисъла на заповедта на съпруга, която е жестока по вълчи начин: „на слугата заповядал тайно: щом той и жена му стигнат на място, което му се стори най-подходящо, да я убие, без да я жали...“ (курсивът мой – А.А.).

Във „въображаемия свят на Средновековието“ вълкът придобива черти на ужасяваща реалност, елементи от която не са чужди и на човешкия свят. В съзнанието на читателя заповедта на Бернабò го сближава с извънчовешкото, с демоничното. „В църковните трактати властимащите и престъпниците са уподобявани на вълци“ (Moretti). Образът на вълците е характеристика на човешко поведение. Изглежда, че разказът поставя извън човешкия свят проливането на кръв само по подозрение. Слугата трябва да извърши убийството на място, което не е обитавано от хора: „те стигнали в дълбока, уединена долина, заобиколена отвсякъде от високи скали и дървета ...“. Самият Бернабò, когато издава заповедта, се намира в междинно пространство: „... отседнал в някакво свое имение на двадесетина мили от града (Генуа)...“. Зад уподобяването между вълчи и човешки черти в поведението съществува реалност, която подтиква към тази метафоричност. Хвърлянето на вълците е практика, която, ако мога дори отчасти да си я представя, ще ме приближи до суровостта, обичайна за онзи свят. Вълкът е превърнат във враг, който трябва да бъде безмилостно убиван, той е заплаха за хората и за домашните животни. „Средновековието поставя вълка в списъка на демоните ... вълкът е сключил договор с дявола“ (Moretti). Именно присъствието на вълците, в реалността и във въображението, подтиква Бернабò да приеме като достоверно твърдението на слугата си. Границата между човешкия и животинския свят не е отчетлива, както ще стане по-късно. Не само за съвременността, но и жителите на големите градове в Европа след 1800, вълците са предимно литературен образ или изображение.

Образът на Джиневра

Какво цели Джиневра със „съдебното заседание“? „Да убеди Бернабò в своята невинност“ и да бъде наказан виновникът. Тук, при султана, а не в Генуа, става дума за „смъртното наказание, което той (Бернабò) заслужавал“. Срещу замислената от съпруга смърт Джиневра, прощавайки му,

измолва за него от султана живот. С този жест идеалният образ, който е Джиневра в описанието на Бернабò пред другите търговци, се потвърждава. Бернабò междувременно е обеднял; той нравствено е престъпил границата на човешкия свят, а социално е слязъл надолу, в периферията на бедността. Джиневра ще го върне едновременно към живота и към предишното социално достойнство. Последното става възможно по вълшебен начин – чрез обезщетението, което ѝ се присъжда и чрез подаръците от султана. С действията си Джиневра опровергава изказаната от Амброджоло и неоспорвана „антропология“ за несъвършенството на жената спрямо мъжа. Не е единствената новела, в която женските образи доказват своето превъзходство, нравствено и интелектуално.

Организирането и речта ѝ на „съдебното заседание“ представят Джиневра в светлина, в която съпругът не я е познавал. В противопоставянето „съдба – способности“, което е темата на втория ден, Джиневра-Сикурано проявява способности, които ѝ помагат да се справи с настъпилия в живота ѝ съдбовен обрат. В драматичната сцена, когато слугата ѝ казва, че трябва да я убие, тя предлага решение, за да остане жива. Тя също така действа успешно в среда, която религиозно, етнически и културно ѝ е чужда. Джиневра се издига до ръководител на стражата, която трябва да охранява реда на панаира в Акра. Тази ѝ длъжност не променя нейните намерения, но ѝ открива възможността да доведе действието до крайната цел. Би трябвало за шестте години в ролята на Сикурано да е придобила нов опит, който да я е променил, а предишното съществуване да ѝ се представя в друга светлина. Последното заключение обаче е модерно и не се отнася до ценностите на Бокачо и на неговата публика. Да говорим за придобит опит от страна на Джиневра или да критикуваме нейната подчиненост спрямо съпруга ѝ, би означавало да модернизираме новелата.

Целта на Джиневра е да възстанови съществувалото семейно равновесие, да възстанови едно трайно и устойчиво микросоциално съществуване. Темата за устойчивостта в човешките отношения, за възстановяването или постигането на равновесие е основна в „Декамерон“. Връщайки се в Генуа, Джиневра получава високо социално признание от страна на общността, каквото тя, въпреки доброто си име, не е имала преди. „... били посрещнати с най-големи почести, особено Джиневра, която всички смятали за мъртва, но после почитали до края на дните ѝ като най-добродетелна и умна жена.“ Джиневра би могла да предпочете друг избор, който, макар и свързан със затруднения, е възможен в онова общество; тя би могла да обвини съпруга си в опит за убийство. Но новелата предпочита друго решение. Речта на Сикурано-Джиневра пред султана свидетелства, че новите умения да се представя за мъж, да бъде служителка на кораб, нито дори социалното издигане – приближена служителка на султана, не ѝ

носят удовлетворение. Този начин на живот е нежелан за нея. Възстановяването на предишната микросоциална устойчивост, но с ново качество, е победа над случая, над съдбата. Да защитавах една прогресивна позиция, тук би ме обхванало едно, несъмнено справедливо, възмущение към самоподчиняването на Джиневра.

Джиневра представя състоянието си пред султана:

„Господарю мой! Аз съм клетата нещастна Джиневра; цели шест години се скитах немила-недрага по света, преоблечена като мъж ...“. Твърдението за бедност (*tapinando*) е фактично невярно; длъжността ѝ при султана предполага влияние, както и средства. Сикурано помага на Амброджоло – търговец от чужда страна, да открие сергия в Александрия, и „му дава доста от собствените си пари“. Именно тази ѝ близост до властта ѝ позволява да устрои бързия „съдебен процес“, който тя спечелва. При този процес тя е в ролята на обвиняем срещу Амброджоло, но и на защитник на Бернабò. За да постигне целта си, Джиневра си служи с реторика и жест, чиято драматичност трябва да трогне и да убеди султана, присъстващите, но и читателите, че Джиневра не се е чувствала добре в изпълняваните от нея роли. Новите социални роли тя е възприемала като нещо, което ѝ е чуждо, като принуда.

Огнян Ковачев тълкува подробно сцената, в която Сикурано става отново Джиневра: „... мъжкият глас изчезнал, заедно с желанието му да се представя за мъж и той казал: „Господарю мой! Аз съм клетата нещастна Джиневра...“. За да изчезне и всяко колебание, в следващото изречение казането – диегезис на гласа и името, е удвоено от показването – мимезис на тялото: „И като раздрала дрехите си и показала гърдите си, тя доказала на султана и на всички останали, че е жена. Как да разбираме това ненадейно разсъбличане – не подкопава ли еротизмът му нравствеността на Джиневра, устояла на всички наративни изпитания в новелата? Читателят е изправен пред финалния интерпретационен избор: дали това тяло еротически се показва, или логически се указва, сочейки само себе си? Второто тълкуване за сетен път го превръща от потенциален обект на желание, в неопровержимо свидетелство за неговата препотвърдена идентичност“ (Kovachev 2017, 773).

Тълкуването на Ковачев е част от общото му разбиране за повествователната ирония в „Декамерон“. Добавям кратък коментар. Раздирането на дрехата (*stracciando i ranni*) може да се приеме като ритуален жест на избликващо чувство, при който тялото е доказателството; то е екзистенциална истина, която може да се опровергае само ако се промени съществуването на тялото – напр. от живо в мъртво или по-малко драматично – от един пол в друг.⁸⁾

Голото тяло се явява на още две места в новелата – като свидетелство за жизненост и за разтление. Амброджоло е в покоите на Джиневра: „от-

махнал внимателно завивките и видял, че гола тя е също тъй хубава, както и облечена...“.⁹⁾ Тук Амброджоло е субектът на действието и на преценката, докато във втория случай тленните му останки са обект, гледат го. „... белите му кости се крепели на жилите и стояли така дълго време...“ Измамата е придобила отблъскващ вид, тя е грозота, естетическа и морална. За разлика от почтеността, която в образа на Джиневра Бокачо представя и като красота.

Жестокост и справедливост

Убийството на Джиневра, разпоредено от Бернабò, е акт на насилие. В края на новелата справедливостта възтържествува, престъпникът е наказан; наказанието е възмездие за измамата, която подтиква Бернабò към убийство на Джиневра. Ако кажа, че Амброджоло е наказан по жесток или зловещ начин, това определение представя по-скоро моето възприемане, но не и възприемането на тогавашните читател(к)и и слушател(к)и на „Декамерон“. „Бруталните наказания (ослепяване, изтръгване на клепачите, отрязване на носа, кастрация, отсичане на ръце и крака, разчленяване на четири, разпъване върху колело, др.) са изпълнявани публично пред крещяща тълпа...“ (Pauker 2014, 147). Как исторически се променя възприятието на жестокостта в Европа, е важна тема, на съдебно предвидената жестокост също. Впечатлението ми от текстовете, не само в „Декамерон“, е, че съзнание за жестокост при наложените наказания няма, което е причина за жестокостта да няма предел. Джиневра, искайки наказание за виновника, не допуска възможност за покаяние от негова страна. Завързването му, намазан с мед, за стълб не се обсъжда от никого. Публично изпълняваните наказания са магнитно привличащо „представление“, макар функцията им да е на назидание. Да наблюдаваш нечие мъчение, навярно съчетава състояние на омагьосване и чувство на страх. Жестокост се прилага и към животни, които напр. биват публично изгаряни.

Амброджоло е изложен на високо, огряно от слънце място в града, така че е добре видим. „А Амброджоло, след като бил вързан на кола и намазан с мед, се мъчил страшно и не само умрял, ами още същия ден бил изяден до кости от мухите, осите и стършелите ... белите му кости се крепели на жилите и стояли така дълго време, без някой да се докосне до тях, за да напомнят на всеки, който ги зърне, за стореното от него злодеяние. Така измамникът попаднал под краката на измамения.“ Султанът устройва тържество в чест на Джиневра и на Бернабò. „А щом тържеството свършило, наредил да приготвят един кораб и им разрешил да се приберат в Генуа, когато пожелаят...“ Между края на тържеството и отплаването към Генуа Джиневра и Бернабò навярно са имали достатъчно време, за да отидат, при желание, до мястото, на което е бил завързан

за стълба Амброджоло, изложен на средиземноморското слънце, на морския вятър и с накачалите по него насекоми. Така са могли да се уверят в справедливото възмездие.

Измамите

Смятам, че основният проблем в новелата е потвърждаването на екземплума „измамникът под краката на измамения попада“, с който Филомена започва и завършва своя разказ. Измамата се явява в две форми в новелата. Първата е нанасяне на вреда и едновременно придобиване на изгода. Тази измама, чийто извършител е Амброджоло, бива наказана. Втората е преобличането, представянето за друг/друга. Тази измама не вреди на никого и е начин да се живее „в относителна безопасност“, по определението на Николчина. Същият тип измама е и убеждаването от страна на Джиневра на слугата да я остави жива, като отнесе дрехите ѝ на своя господар, за да го увери, че тя е мъртва.

Тълкувания

В много тълкувания на новелата от 1980-те и до днес централен е проблемът за мъжко-женските социални роли.

„... Бернабò осъжда жена си Джиневра на смърт, без дори да я осведоми за какво и без да ѝ предостави правото на глас и защита. ... Джиневра на Бокачо, Розалинда от „Както ви се харесва“ и Виола от „Дванадесета нощ“ на Шекспир не поемат мъжката роля с предварителното намерение да режисират един по-добре устроен свят, а чисто и просто за да си осигурят препитание и относителна безопасност. Тъй като подходящо поприще за жена липсва, предрешването се оказва неизбежно, когато жената се сблъсква с необходимостта сама да се справя със света. За да заеме активна позиция, тя трябва да се маскира като мъж“ (Nicolchina 2014, 30, 32).

Тези тълкувания могат да се съобразяват с историческите граници в поведението на Джиневра, но могат и смело да не ги зачитат. Напр.: „Наистина в оригинала на Бокачо изглежда че Джиневра извървява път към еманципация, но той не бива завършен“ (Cerrato 2016, 24). Прилагането на съвременни понятия като еманципация към исторически европейски материал преди Просвещението изисква, струва ми се, обосноваване. Тълкуванията, които обсъждат подчиненото социално положение на жената, се основават на разбирането за равни права за всички членове на обществото. Еманципирането е придобиване на права. Така представен, проблемът за социалните роли би бил неразбираем за тогавашните читател(к)и и слушател(к)и на „Декамерон“; не повече, отколкото проблемът със застаряването на населението. Ценността, която ръководи Бернабò и Джиневра, е честта и чувството на дълг към нея. Джиневра възстановява, и то в по-

висока степен, своята чест на добродетелна жена, завръщайки се заедно със съпруга си в Генуа.

Ако ме интересуват какви са социалните мъжки и женски роли в едно историческо художествено произведение, то вниманието ми ще бъде насочено към тях. Смятам, че подобен подход е основателен, стига да не смесва ценности, актуални днес, с онези, които са актуални по времето, когато се е създавало произведението. Подходът, към който се придържам, е опит да бъдат разбрани съответните исторически убеждения, ценности, мотиви за поведение, форми на живот, др. Например какво е екземплум и защо той е толкова важен за онези хора – в писаното и в устното слово, в изображенията, в поведението? Смятам, че историческото разбиране се проявява в степенята, в която успее да се отдалечи от съвременността и да се приближи до епохата, която проучва. Да се отдалечи, а не да се освободи изцяло от съвременността.

В посоката на актуално претълкуване най-откровени са авторите, които внасят промени в текста на Бокачо. При Фатима Мерниси Джиневра избира да отиде в харема на султана, вместо да се върне при съпруга си. Дарио Фо добавя реч на султана, в която се казва: „И вие (християните) ми казвате, че нашите жени били робини? Вашите жени са робини! Вие – и той посочва към Джиневра – вие сте истинските робини ... и не е съвсем да не го съзнавате“⁽¹⁰⁾. Индивидуалният избор обаче е модерна ценност; той предполага социалност, която познава този тип избор, смята го за възможен и го одобрява. Изцяло индивидуалният избор предполага социални отношения, каквито не съществуват в средата на XIV в. в градовете републики или в едноличните владения на Италийския полуостров.

Изводи

Новелата екземплум предава опит, посочва норма и престъпването ѝ, обсъжда отношението между истина, измама и наказание. Новелата утвърждава образец за поведение, „доказвайки“, че „измамникът попада под краката на измамения“. Тя е полезна, едновременно слушането ѝ доставя удоволствие.

Измамата, която е и обогатяване, разрушава добре устроена заедност; тя е опасна и за общото благо. Измамата, която нанася вреда, е въпрос на избор. Измамникът става такъв по своя воля. Другата измама е по принуда – за да се запази животът. В структурата на новелата и двете са функционални – задвижват действието. Слугата съучаства в измамата и не убива Джиневра; това също е негов избор, проява на независимост, без да нарушава принадлежността си към господаря.

В „Декамерон“ съществуват две противоположни ценности, които новелите утвърждават: на природното желание, за което няма нравствени

ограничения, и на добродетелта, която е по-силна от всичко друго. В обсъжданата новела Бокачо избира втората ценност.

Поведението на Джиневра подготвя читателите и за последната, стотна, новела, в която Гризелда ще бъде подложена на изпитания и които Гризелда не само ще издържи, но и ще се издигне над тях в невъзможно за подражание идеално поведение. Гризелда достига невъзможна в действителността, но възможна в литературата възвишеност, или ако предпочитаме – святост.

Поучавайки и забавлявайки, новелата осъществява своя незаместима социална функция – да утвърди образец за поведение, но и да „задава въпроси“ към общоприети ценности и убеждения. Въпреки заявеното внимание към жените като целева група на част от съчиненията му Бокачо не им предлага нови социални роли. Но именно вътре в съществуващите социални роли жените се оказват най-често по-изобретателни, по-устойчиви и възвишени спрямо мъжете. Социалните роли се запазват, но тяхната устойчивост не изисква да се упорства в предубеждения относно поведението на изпълнителите им.

БЕЛЕЖКИ

1. По-големите речници на понятията в литературознанието включват статии за екземплума. Тип речникова статия е: (Льо Гоф 1997, 130 – 133). П. Петкова анализира отношението „поучително намерение – разказ“, както и „прехода от новелата-екземплум към новелата на градските нрави“ в II Novelino (Петкова 2013).
2. На султана биват занесени соколи за лов. Ловът със соколи е занимание, характерно за аристократите.
3. През първата половина на XIV в. не е изключение съпругите да поемат част от търговската дейност на съпруга, което предполага съответни умения; но не за подобно фактично отбелязване тук става дума.
4. Изглежда, че Бокачо използва мотива за оклеветяването на невинен мъж или на невинна жена. Някои от мотивите в „Декамерон“ във връзка с творчеството на Софроний Врачански, вкл., посоченият мотив, са подробно изследвани от Николай Аретов. Той обсъжда както промяната, така и функцията на мотивите за създаването на сюжетността и на фикционалността като основни характеристики на художествената литература (Аретов 2017, 122 – 123; 125 – 128; 136).
5. „Non est eis permittitur maritos suos adulterio reos facere.“
6. Реферирам малка част от обсъждането на светския и на църковния кодекс в статията на Минучи (Minnucci 2011, 1004 – 1007).
7. Съдебните процеси и през XIV век са публични, това е значението на „в присъствието на мнозина“.

8. Раздирането на дрехата се среща като жест в еврейската Библия, както и в Новия завет; ситуациите са различни, но жестът е неизменно израз на неудържимо чувство. Показването на гърдите явява истината на сърцето. В произведения на изкуството, които изобразяват екзекуции или присъди, непокритите части от тялото на осъдените (главата, очите и гърдите) се противопоставят на плътно затварящите телата униформи на изпълняващите (без)законното насилие. Голотата метафорично е образ на „голата“ истина, която бива екзекутирана.
9. Присъствието на голото тяло в „Декамерон“ и по-общо в литературното творчество на Бокачо е отделна тема. Бегло обсъждам темата в друга публикация. Тук само отбелязвам, че наистина, лягат да спят голи, което позволява на Амброджоло да види гърдите на Джиневра.
10. Сведенията взимам от статията на Черато (Cerrato 2016, 23; 24).

ЛИТЕРАТУРА

- АРЕТОВ, Н., 2017. *Софроний Врачански: живот и дело*. София.
- БОКАЧО, Дж., 1970. *Декамерон*. Превод Н. Иванов. София.
- КОВАЧЕВ, О., 2017. Лъжец или светец? Повествователна ирония в „Декамерон“. В: К. Спасова, Д. Тенев, М. Калинова (съст.). *Парачовешкото: грация и гравитация*. София, 765 – 786.
- ЛЪО ГОФ, Ж., 1997. Времето на екземплума (XIII век) – В: Жак Лъо Гоф: *Въображаемият свят на Средновековието*. София.
- НИКОЛЧИНА, М., 2014. *Деви, рицари, кралици. Любовете в литературата на Средновековието и Ренесанса*. Пловдив
- ПЕТКОВА-СТАЛЕВА, П., 2013. *Зараждане на италианската ренесансова новела и основни тенденции в развитието ѝ през XIII – XIV век* – http://eprints.nbu.bg/1940/8/Petia%20Petkova-Staleva_Novella%20Italiana_Duecento-Trecento.doc

REFERENCES

- ARETOV, N., 2017. *Sofroniy Vrachanski: zhivot i delo*. Sofia.
- BOKACHO, Dz., 1970. *Dekameron*. Prevod N. Ivanov. Sofia.
- CERRATO, D., 2016. “Il Boccaccio riveduto e scorretto” di Dario Fo e Franca Rame: uno sguardo di genere su personaggi femminili. *Spunti e ricerche*. v. 31, 2016, 20 – 34.
- KOVACHEV, O., 2017. Lazhets ili svetets? Povestvovatelna ironiya v „Dekameron“. V: K. Spasova, D. Tenev, M. Kalinova (sast.). *Parachoveshkoto: gratsiya i gravitatsiya*. Sofia, 765 – 786.
- LYO GOF, Zh., 1997. Vremeto na ekzempluma (XIII vek) – V: Zhak Lyo Gof: *Vaobrazhaemiyat svyat na Srednovekoviето*. Sofia.
- MINNUCCI, G., 2011. La condizione giuridica della donna tra Medio Evo ed Eta Moderna: qualche riflessione. *AHDE*, t. LXXXI, 2011, 997 – 1007.

NIKOLCHINA, M., 2014. *Devi, ritsari, kralitsi. Lyubovta v literaturata na Srednovekovieto i Renesansa*. Plovdiv.

PETKOVA-STALEVA, P., 2013. Zarazhdane na italianskata renesansova novela i osnovni tendentsii v razvitiето y prez XIII – XIV vek – [http://eprints.nbu.bg/1940/8/Petia%20Petkova Staleva_Novella%20Italiana_Duecento-Trecento.doc](http://eprints.nbu.bg/1940/8/Petia%20Petkova_Staleva_Novella%20Italiana_Duecento-Trecento.doc)

PAULER R., 2014. *Leben im Mittelalter*. Darmstadt.

AN ATTEMPT AT A HISTORIC READING OF THE SHORT STORY EXEMPLUM IX, DAY II (BERNABÒ AND GINEVRA) FROM GIOVANNI BOCCACCIO'S DECAMERON

Abstract. I attempt to restore elements of the horizon of perception that readers and listeners of the Bernabò and Zinevra novella (IX, Day II) from *Decameron* may have had in Italian cities in the mid-14th century. I discuss topics such as sustainability in social roles, cruelty and justice, the image of wolves, topography, the relationship between fairy tale and authenticity, the importance of the exemplum. The novel exemplum conveys experience, indicates a norm and its violation. Speaking of truth, deception and punishment, the short story establishes a pattern of behaviour.

Keywords: exemplum; social roles; cruelty and justice; *Decameron*, 14th century

✉ **Prof. Angel Angelov, DSc.**

RSCI SPIN-code: 3469-8340

AuthorID: 878453

Institute for Literature

Bulgarian Academy of Sciences

Sofia, Bulgaria

E-mail: valentangel@abv.bg